

Maciej Radej

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

„Mira sane ope Marconiana”.

Pierwsze radiowe transmisje mszy świętych

“Mira Sane Ope Marconiana”. The First Radio Broadcasts of Masses

ABSTRAKT

Pandemia koronawirusa, która ogarnęła cały świat w marcu 2020 roku, dodatkowo dowiodła ogromne możliwości ewangelizacyjne, jakie stwarzają media elektroniczne. Na niespotykaną dotąd skalę Kościół podjął transmisje mszy świętych za pośrednictwem radia, telewizji i Internetu docierając w bezpieczny sposób do wszystkich zainteresowanych. Artykuł przybliży okoliczności pierwszych transmisji radiowych mszy świętych w Polsce, przeprowadzonych na antenie Radia Poznańskiego w Niedzielę Zmartwychwstania Pańskiego i w Poniedziałek Wielkanocny, 17 i 18 kwietnia 1927 roku. Przybliżono też stanowisko Stolicy Apostolskiej, które ewoluowało od obaw do akceptacji tej formy uczestnictwa w Eucharystii. W tym kontekście, decyzja prymasa Augusta Hlonda, który zgodził się na pierwsze transmisje mszy świętych jeszcze przed powstaniem Radia Watykańskiego miała wymiar prekursorski. W zakończeniu podano stanowisko Kościoła współczesnego. Papież Jan Paweł II w swoim liście apostolskim o świętowaniu niedzieli pt. *Dies Domini* z 31 maja 1998 roku w numerze 54 zauważa, iż dzięki transmisji istnieje możliwość zjednoczenia się wiernych z celebracją dokonującą się w miejscu świętym, a Benedykt XVI w adhortacji

apostolskiej „*Sacramentum caritatis*” zwraca uwagę, że dzięki transmisjom uczestnictwo w świątecznej liturgii nabrało szerszego znaczenia niż w przeszłości. Obaj papieże podkreślają jednak, że nie zwalnia to z „uczestnictwa w celebracji eucharystycznej żywego Kościoła” tych, którzy mogą pójść do świątyni.

SŁOWA KLUCZOWE:

radiowe transmisje mszy świętej, pierwsze polskie transmisje, stanowisko Stolicy Apostolskiej wobec transmisji mszy świętych, Guglielmo Marconi, Pius XI, Jan Paweł II, Benedykt XVI

ABSTRACT

The coronavirus pandemic that swept the entire world in March 2020 has further demonstrated the huge evangelistic potential that electronic media create. On an unprecedented scale, the Church began broadcasting masses via radio, television and the Internet, reaching all interested persons in a safe way. The article presents the circumstances of the first radio transmissions of Holy Masses in Poland, carried out on Radio Poznańskie on the Resurrection Sunday and on Easter Monday, April 17 and 18, 1927. The position of the Holy See was also brought closer, which evolved from fear to

acceptance of this form of participation in the Eucharist. In this context, the decision of Primate August Hlond, who agreed to the first broadcasts of masses before the creation of the Vatican Radio, had a precursor dimension.

At the end of the article, the position of the modern Church is given. Pope John Paul II in his apostolic letter about the celebration of Sunday entitled *Dies Domini* from May 31, 1998 in issue 54 notes that thanks to the transmission it is possible to unite the faithful with the celebration in the holy place, and Benedict XVI in the Apostolic Exhortation

'Sacramentum Caritatis' points out that thanks to transmissions participation in the festive liturgy has gained a wider meaning than in the past. However, both popes emphasize that this does not release those who can go to the temple from 'participating in the Eucharistic celebration of the living Church'.

KEYWORDS:

radio broadcasts of the Holy Mass, the first Polish broadcasts, the Holy See's position on the transmission of the Holy Mass, Guglielmo Marconi, Pius XI, John Paul II, Benedict XVI

WPROWADZENIE

Pandemia koronawirusa, która ogarnęła cały świat w marcu 2020 roku, doprowadziła do powszechnej izolacji społecznej. Chcąc przeciwdziałać chorobie COVID-19, wywołanej przez ten patogen, władze poszczególnych krajów zamykały granice i domagały się od mieszkańców pozostania w domu. Powszechny stał się apel: „Stay home” – „Zostań w domu”. Wywołało to daleko idące konsekwencje gospodarcze, społeczne, ale także religijne. Aby nie doprowadzić do zakażenia dużych skupisk ludzkich Kościół podjął transmisje mszy świętych za pośrednictwem radia, telewizji i Internetu. Stało się to powszechną formą bezpiecznego dotarcia do wszystkich wiernych. Tym samym zniknęły wszystkie obawy, jakie wobec tej formy komunikacji pośredniej wysuwane były od chwili jej wynalezienia. Jeszcze bardziej uświadomiono sobie, jak wielkim dobrodziejstwem są te narzędzia elektroniczne dla ewangelizacji. W tym kontekście warto przypomnieć, jak kształtowały się w Polsce początki transmisji mszy świętej za pośrednictwem radia i jakie budziły problemy.

WYNAŁAZEK GUGLIELMO MARCONIEGO

Wynalazek radia jest dziełem Guglielmo Marconiego (1874–1937). Ten syn włoskiego kupca z Lombardii rozpoczął w 1894 roku doświadczenia z przesyłaniem i odbiorem fal radiowych. Jego amatorskie poszukiwania przyniosły oczekiwane rezultaty. We wrześniu 1895 roku udało mu się uzyskać łączność radiową na

odległość jednego kilometra. W ojczyźnie nie znalazł jednak zainteresowania swoim wynalazkiem. Dlatego też zdecydował się wyjechać w lutym 1896 roku do Anglii, tym bardziej, że jego matką była Irlandka, a jego pierwszym językiem – angielski. Dzięki poparciu krewnych dotarł do naczelnego inżyniera Poczty Brytyjskiej, przekonując go do swoich poszukiwań. 27 lipca 1896 roku zainstalowano sprzęt nadawczy na dachu Poczty Głównej w Londynie, a odbiornik z drukarką Morse’a umieszczono na dachu odległego o kilometr budynku. Po nadaniu komunikatu widzowie przy drukarce mogli odczytać przekazywany tekst. Zdarzenie to zostało uznane za pierwszą publiczną próbę radia. Odkrycie to przyniosło Marconiemu nagrodę Nobla z dziedziny fizyki w roku 1909 za wkład w rozwój telegrafii bezprzewodowej¹.

Wynalazek Guglielmo Marconiego szybko znalazł szerokie zastosowanie. Za jego pomocą zaczęto także transmitować nabożeństwa.

Wynalazek Guglielmo Marconiego szybko znalazł szerokie zastosowanie. Za jego pomocą zaczęto także transmitować nabożeństwa. Jak zauważa Maciej Szczepaniak, wszystko wskazuje na to, że pierwszą przeprowadzoną transmisją religijną były niedzielne nieszpory z kościoła episkopalnego w Pittsburghu w styczniu 1921 roku. Prowadzące tę transmisję amerykańskie radio KDKA interesował jednak nie tyle religijny, co muzyczny charakter tego wydarzenia². Szybko zaczęły też powstawać w różnych krajach stacje radiowe, nadające regularny program. Przykładowo, znana dzisiaj powszechnie największa tego rodzaju instytucja na świecie – brytyjskie BBC (*British Broadcasting Company*, od 1 stycznia 1927 *British Broadcasting Corporation* – Brytyjska Korporacja Nadawcza) powstała 18 października 1922 roku³. Do tego grona państw zakładających rozgłośnie radiowe

¹ J. Arbois, R. P. Pichard, *Radio-Télévision pour le Christ. Histoire de la radio et de la télévision catholiques*, Paris 1960, s. 58–59.

² M. Szczepaniak, *Msza fonogeniczna. Pierwsza polska radiowa transmisja mszy świętej i towarzyszące jej okoliczności*, Poznań 2013, s. 13.

³ W. Misztal, *Bóg odbiorcą przekazu medialnego: mass media w świetle pierwszego papieskiego orędzia radiowego z 1931 r.*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2018, nr 17, s. 134.

w miarę szybko dołączyła odrodzona Polska. Porządkując wiele trudnych spraw pozostawionych przez zaborców nie zapomniano o potrzebie rozwoju technicznego. Chcąc dorównać innym bogatym krajom europejskim Polskie Radio, ulokowane w Warszawie przy ul. Narbutta 29, zainaugurowało swą działalność już 18 kwietnia 1926 roku⁴. W połączeniu z lokalnymi stacjami w Krakowie, Poznaniu, Katowicach, Łodzi, Toruniu, Wilnie i we Lwowie Polskie Radio umożliwiała odbiór programu radiowego na terenie niemal całej ówczesnej Polski, z wyjątkiem północno-wschodniej Wileńszczyzny i południowo-wschodnich Kresów, tzw. Pokucia, czyli ziem nad Dniestrem, przy granicy z Rumunią⁵. Polskie Radio było jedyną radiofonią na świecie, która rozpoczynała każdy dzień emisji pieśnią skierowaną ku Bogu⁶. Przeprowadzenia pierwszych transmisji radiowych mszy świętych podjęła się jednak nie Warszawa, lecz Radio Poznańskie, będące odrębnym i niezależnym programowo podmiotem⁷.

PIERWSZE RADIOWE TRANSMISJE MSZY ŚWIĘTYCH W POLSCE

Rozwijające się dynamicznie Radio Poznańskie jako pierwsze rozpoczęło nadawanie na ogólnopolskiej antenie mszy świętych z katedry w stolicy Wielkopolski. Na temat daty rozpoczęcia tych transmisji można się spotkać często z przyjętą błędnie datą, odnotowaną przez biskupa Stanisława Adamskiego. Ten niezwykle zasłużony dla polskich transmisji radiowych w okresie międzywojennym kapłan we wstępie do wydanej w 1938 roku książki pt. *Słowo Boże w programach Polskiego Radia* stwierdzał: „Jedenaście lat upłynęło od pamiętnego dnia 3 maja 1927 r., w którym z prastarej katedry poznańskiej nadano po raz pierwszy w Polsce – a zdaje się nawet w Europie – Mszę św. i kazanie”⁸. Podobną opinię wyraził cztery lata wcześniej ks. Remigiusz Dąbrowski w broszurze pt. *W służbie wiary i miłosierdzia*⁹. Obydwu kapłanom z perspektywy lat wydawało się, że tak waż-

⁴ M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 52.

⁵ A. Fedorowicz, *Druga Rzeczpospolita w 100 przedmiotach*, Warszawa 2019, s. 223–224.

⁶ Por. G. Łęcicki, *Kościół w eterze. W dwadzieścia lat po upadku komunizmu*, [w:] *Media i Kościół. Polityka informacyjna Kościoła*, red. M. Przybysz, K. Marcyński, Warszawa 2011, s. 109.

⁷ M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 57.

⁸ S. Adamski, *Radiofonia polska a Kościół katolicki*, [w:] *Słowo Boże w programach Polskiego Radia*, Warszawa 1938, s. 5.

⁹ R. Dąbrowski, *W służbie wiary i miłosierdzia*, Warszawa 1934, s. 46.

ne wydarzenie zainicjowano w dniu 3 maja, gdyż jest to data niezwykle istotna zarówno dla Kościoła z racji obchodzonej w tym dniu uroczystości Królowej Korony Polskiej, jak i dla narodu polskiego z racji rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja. Tymczasem jak ustalił ks. Maciej Szczepaniak, pierwsza polska transmisja mszy świętej przez radio miała miejsce w Wielkanoc 1927 roku. Na antenie Radia Poznańskiego transmitowano najpierw rezurekcję w Wigilię Zmartwychwstania 16 kwietnia 1927 roku o godzinie 20, a następnie msze pontyfikalne w Niedzielę i Poniedziałek Wielkanocny – 17 i 18 kwietnia 1927 roku, o godzinie 10.15¹⁰. Należy zatem – postuluje ten autor – dokonać korekty daty pierwszej polskiej transmisji mszy świętej, która miała miejsce nie 3 maja 1927 roku, ale 17 kwietnia 1927 roku, jeszcze przed oficjalną inauguracją poznańskiej rozgłośni, która nastąpiła 24 kwietnia 1927 roku¹¹. Warto przybliżyć te trzy pierwsze transmisje realizowane z katedry poznańskiej.

Pierwszą z nich był przekaz rezurekcji. Zgodnie z obowiązującymi wówczas przepisami liturgicznymi dotyczącymi obchodów Wielkiego Tygodnia liturgię Wigilii Wielkanocnej, składającą się z poświęcenia światła, paschału i wody chrzcielnej, odprawiano rano w Wielką Sobotę¹². Natomiast wieczorem tego dnia miała miejsce rezurekcja, czyli otwarcie grobu Pańskiego i procesja. I to właśnie ta wieczorna uroczystość była transmitowana z katedry poznańskiej. Składały się na śpiewy antyfony *Gloria Tibi Trinitas*, psalmu *Laudate Dominum*, responsorium *Cum Rex Gloriam* i najstarszej polskiej pieśni wielkanocnej *Chrystus zmartwychwstan jest*. Według relacji prasowych transmisja rezurekcji wypadła

¹⁰ M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 49.

¹¹ Tamże, s. 264. Błąd ten pojawia się często w polskich publikacjach z ostatnich czasów. A. Draguła w swej ważnej dla obszaru badań związanych z medialną komunikacją książce pt. *Eucharystia zmediatyzowana. Teologiczno-pastoralna interpretacja transmisji Mszy Świętej w radiu i telewizji*, Zielona Góra 2009, na s. 43 stwierdza krótko: „Pierwsza polska transmisja Mszy św. w radiu (Polskie Radio) miała miejsce 3 maja 1927 r. z katedry poznańskiej”. Zob. także J. Biesiada, *Programy katolickie w Radiu Poznańskim (1927–1933) i w Polskim Radiu w Poznaniu (1933–1939)*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski” 2009, t. 4, s. 280; Z. Bernat, Ks. Wacław Gieburowski. *Człowiek – legenda*, Poznań 1993, s. 36.

¹² W tym czasie wciąż obowiązywał zakaz sprawowania mszy świętej w porze popołudniowej wprowadzony przez papieża Piusa V. Dlatego też najważniejszą w roku liturgicznym liturgię Wielkiego Tygodnia sprawowano w godzinach rannych. Reformy triduum paschalnego, w którym zostało ono uznane za rdzeń całego roku liturgicznego dokonano dopiero w 1951 i 1955/1956 roku, a następnie po Soborze Watykańskim II. Zob. *Leksykon liturgii*, oprac. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 1617–1618.

nadspodziewanie dobrze¹³. Zbiegła się ona z pierwszym przekazem radiofonicznym dźwięków krakowskiego dzwonu Zygmunta i hejnału z wieży kościoła Mariackiego, zrealizowanym przez rozgłośnię Polskiego Radia w Krakowie i transmitowanym przez Polskie Radio w Warszawie. Dlatego też niektórzy mylnie podawali później, że transmisja uroczystości rezurekcyjnych w Wielką Sobotę 1927 roku była z katedry wawelskiej w Krakowie¹⁴. Tymczasem dzwon Zygmunta i hejnał krakowski rzeczywiście transmitowano w tym dniu, ale o godzinie 18.00 w ramach słuchowiska słowno-muzycznego „Rezurekcja”, podczas którego wybrzmiały między innymi teksty Stanisława Wyspiańskiego i Lucjana Rydla¹⁵.

Pierwszą mszę świętą Radio Poznańskie transmitowało z katedry w Niedzielę Zmartwychwstania Pańskiego, 17 kwietnia 1927 roku.

Pierwszą mszę świętą Radio Poznańskie transmitowało z katedry w Niedzielę Zmartwychwstania Pańskiego, 17 kwietnia 1927 roku. Sprawował ją o godzinie 10.15 August Hlond, od 24 czerwca 1926 roku pełniący urząd arcybiskupa gnieźnieńsko-poznańskiego i prymasa Polski. Kazanie podczas tej sumy pontyfikalnej wygłosił prepozyt Kapituły Metropolitalnej, ks. infułat Stanisław Adamski. Katedra była wypełniona po brzegi wiernymi. Śpiewy liturgiczne podczas tej transmisji wykonywał Poznański Chór Katedralny, kierowany przez niezwykle zasłużonego dla rozwoju kultury muzycznej ks. Wacława Gieburowskiego (1877-1943), muzykologa, kompozytora i dyrygenta. Prowadzony przez niego chór uzyskał

¹³ M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 82–85.

¹⁴ Tak uczynił wspomniany już wyżej ks. Remigiusz Dąbrowski, w książeczce *W służbie wiary i miłosierdzia*, Warszawa 1934, gdzie na s. 17, zawarł mylącą informację, iż „pierwszą audycję, która wywarła w całej Polsce wielkie wrażenie, była transmisja uroczystości rezurekcyjnych z Katedry Wawelskiej w Wielką Sobotę, 16 kwietnia 1927 r., celebrowanych przez Księcia-Metropolitę Adama Stefana Sapiechę. Wówczas po raz pierwszy zabrzmiał przez radio spiszowy dźwięk królewskiego dzwonu Zygmunta”.

¹⁵ M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 82.

światowy rozgłos¹⁶. Imponujący był też program muzyczny. Wykonywano *Missa Papae Marcelli* Palestriny na chór sześciogłosowy mieszany (*Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei*), *Offertorium Regina coeli* na chór mieszany Antonio Caldara i chorał gregoriański¹⁷. Po sumie prymas Hlond udzielił wiernym arcybiskupowskiego błogosławieństwa.

Sukces tej transmisji skłonił dyrekcję rozgłośni do jej powtórzenia następnego dnia, w Poniedziałek Wielkanocny, 18 kwietnia 1927 roku, mimo, iż nie była ona wcześniej zapowiedziana. Umożliwiła to rozstawiona w katedrze poznańskiej aparatura. Tym razem uroczystą sumę o godz. 10.15 odprawiał ks. infułat Stanisław Adamski (1875–1967). Ówczesny prepozyt Kapituły Metropolitalnej, od 1930 roku biskup katowicki, cieszył się wielkim autorytetem w środowisku poznańskim. Odegrał on też wielką rolę w ustalaniu procedur związanych z transmisją pierwszych nabożeństw¹⁸.

Sukces tych transmisji i ogromny społeczny odzew z jakim spotkało się to wydarzenie sprawił, że Radio Poznańskie przystąpiło do regularnych transmisji z katedry na Ostrowie Tumskim, początkowo dwa razy w miesiącu¹⁹. Następną taką uroczystą mszą świętą z archikatedry poznańskiej odbyła się 3 maja 1927 roku, w 136 rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 maja. Celebrował ją w asyście licznych duchowieństwa ks. prałat Czesław Meysner. Ta msza święta była już transmitowana przez Polskie Radio w Warszawie na cały kraj²⁰. Od 19 czerwca 1927 roku nabożeństwa z katedry poznańskiej były stałym punktem programu nie tylko Radia Poznańskiego, ale także Polskiego Radia w Warszawie i w Krakowie. Transmisje te rozpoczęły wieloletnią współpracę polskich rozgłośni w nadawaniu audycji religijnych, najpierw z Poznania, a wkrótce potem także z innych miast polskich²¹. Były one adresowane do wszystkich słuchaczy, ale od samego początku specjalną grupą odbiorców byli ludzie chorzy i w podeszłym wieku²². Była to realizacja pastoralnego postulat Kościoła, troski o ludzi mieszkających

¹⁶ Zob. Z. Bernat, *Ks. Wacław Gieburowski. Człowiek – legenda*, dz. cyt., 1993; tenże, *Ksiądz Wacław Gieburowski*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1987, R. 34, nr 7, s. 392–408; *Ks. Wacław Gieburowski (1877–1943)*, red. L. Wilczyński, Poznań 2007.

¹⁷ M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 87.

¹⁸ Tamże, s. 100–108.

¹⁹ Tamże, s. 89.

²⁰ Tamże, s. 93–97.

²¹ Tamże, s. 97.

²² Tamże s. 180–184, 215.

daleko od kościoła oraz chorych. To właśnie troska o nich była najważniejszym argumentem przemawiającym za tą formą pastoralnego oddziaływania. Transmisje mszy świętych niosły im bowiem pociechę, umocnienie w wierze, łączność ze wspólnotą wierzących. Ważny był także cel misyjny i ewangelizacyjny transmisji. Chodziło o dotarcie do osób oddalonych od Kościoła oraz Polaków mieszkających poza granicami kraju, zwłaszcza w Rosji sowieckiej²³.

PROBLEMY ZWIĄZANE Z PIERWSZYMI TRANSMISJAMI MSZY ŚWIĘTYCH

Pierwsze transmisje mszy świętych w Polsce przeprowadzone przez Radio Poznańskie dokonały się dzięki poparciu tej inicjatywy przez prymasa Augusta Hlonda, ks. Stanisława Adamskiego i ks. Wacława Gieburowskiego. Wynalazek Marconiego wywoływał bowiem nie tylko entuzjazm społeczny, ale budził także wiele pytań. Władze kościelne obawiały się, by wysłuchanie mszy świętej w radiu nie zostało uznane za wypełnienie obowiązku uczestniczenia w niej we wspólnocie parafialnej. W zarządzeniu z 12 czerwca 1927 roku prymas August Hlond zobowiązywał duchowieństwo do wyjaśnienia wiernym, że „wysłuchanie tychże śpiewów i kazań nie zwalnia od obowiązku sumienia słuchania Mszy św. w kościele w niedziele i święta”²⁴. Kolejnym problemem były starania konsystorza ewangelickiego w Warszawie o nadawanie przez radio nabożeństw i kazań protestanckich w godzinach popołudniowych. Chcąc zapobiec propagandzie protestanckiej i w obawie przed sianiem zamętu w umysłach słuchaczy, władze kościelne nie wyrażały na to zgody. Na transmisję mszy świętych w Poznaniu zgodzono się tylko pod warunkiem, że stacja ta nie będzie nadawała nabożeństw i kazań innych wyznań²⁵. Pierwsze transmisje napotykały także na problemy natury finansowej i technicznej. Nie przesłoniły one jednak entuzjazmu z jakim przystępowano do tej działalności²⁶.

Szybko zdano sobie też sprawę, że głoszone w czasie transmisji mszy świętych kazania oraz oprawa muzyczna towarzysząca tym uroczystościom muszą stać na najwyższym poziomie, gdyż docierać będą do wielkiej rzeszy słuchaczy.

²³ Tamże, s. 190.

²⁴ Zarządzenie prymasa Polski *O nadawaniu do radja kazań i śpiewów liturgicznych*, „Miesięcznik Kościelny dla Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej” 1927, R. 42, nr 6, s. 29.

²⁵ M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 98, 107.

²⁶ Tamże, s. 108–113.

Dlatego też ks. Adamski opracował w porozumieniu z radiowcami wytyczne, co do treści i sposobu wypowiedzania się w radiu. Zalecały one mówienie wprost do mikrofonu, bez pośpiechu i typowej dla kościelnej mowy modulacji, wyraźnie, ale bez podnoszenia głosu. Nie wszyscy spełniali te wymogi. Grono kaznodziejów radiowych ograniczono w 1927 roku do pięciu osób. Byli to: ks. Walenty Dymek, ks. Stanisław Adamski, ks. Edward Jęsień, ks. Józef Prądyński i ks. Kazimierz Kowalski²⁷. Kazania wygłaszano po odczytaniu ewangelii do mikrofonu umieszczonego na ambonie²⁸.

Szybko zdano sobie też sprawę, że głoszone w czasie transmisji mszy świętych kazania oraz oprawa muzyczna towarzysząca tym uroczystościom muszą stać na najwyższym poziomie.

Oprawę muzyczną transmisji zapewniał znakomity Poznański Chór Katedralny, nazywany klejnotem archidiecezji, prowadzony przez ks. Wacława Gieburowskiego. Do ulubionego repertuaru wykonywanego przez ten chór podczas pierwszych transmisji radiowych należały dzieła Giovanniego Palestriny, zwłaszcza dwie skomponowane przez niego msze: *Missa Papae Marcelli* oraz *Assumpta est Maria*²⁹. Styl palestrinowski – jak zauważał sam ks. Gieburowski – pozwala odmalować śpiewem „wysokości i szczęścia nieba, niskość i grozę czeluści piekielnych, głębokie skupienie gorącej modlitwy, tkliwość miłości Matki Bożej ku Synowi swemu, błagalne wołania o miłosierdzie Boże, wzruszającą tragedię Golgoty, ciche skargi ukrzyżowanego Zbawiciela”³⁰. Mistrzowskie wykonanie utworów Palestriny przez Poznański Chór Katedralny umożliwiała słuchaczom głębokie duchowe przeżycia i kształtowało kulturę muzyczną w Polsce. Oprócz dzieł Palestriny w repertuarze pierwszych transmisji znajdowały się utwory odpowiadające

²⁷ Tamże, s. 101.

²⁸ Tamże, s. 160.

²⁹ Tamże, s. 129–134, 143.

³⁰ W. Gieburowski, *O stylu Palestrinowskim*, „Przegląd Muzyczny” 1925, nr 23, s. 6.

jące przeżywanym w liturgii tajemnicom wiary. Dlatego też *Regina coeli* Antonio Caldary wykonano podczas transmisji w Niedzielę Zmartwychwstania Pańskiego, a *Ave Verum Corpus* Mozarta podczas transmisji w Boże Ciało (16 czerwca 1927 r.). Ks. Gieburowski sięgał także po nowsze dzieła. Ważne miejsce w jego repertuarze zajmowali również polifoniści polscy: Mikołaj Zieleński, Grzegorz Gerwazy Gorczycki i Mikołaj Gomółka³¹.

Kolejnym problemem wysuwany przeciw radiowym transmisjom mszy świętych była obawa, że wynalazek ten może być nośnikiem błędu i niemoralności poprzez transmisje nieodpowiednich pieśni, zmysłowej muzyki tanecznej, opowiadań i odczytów. W odpowiedzi zwolennicy radia podkreślali, że wynalazek Marconiego nie jest sam w sobie złym czy dobrym. To od człowieka zależy jak będzie z niego korzystał. Podawano przykład poczty, która też może dostarczać złych druków, a nikt jej nie bojkotuje³².

STANOWISKO STOLICY APOSTOLSKIEJ WOBEC PIERWSZYCH TRANSMISJI MSZY ŚWIĘTYCH

Problemy, jakie rodziły pierwsze transmisje mszy świętych budziły także niepokój władz kościelnych. Niemieccy biskupi zgromadzeni na konferencji w Fuldzie w sierpniu 1926 roku wydali oświadczenie, w którym dystansowali się od transmisji nabożeństw widząc w nich śmiały eksperyment i obawiając się niebezpieczeństwa profanacji liturgii świętej³³.

Zanim doszło do pierwszych transmisji mszy świętych w Poznaniu do papieża Piusa XI i rzymskiej Kongregacji Świętego Oficjum zwrócił się w liście z 23 grudnia 1926 roku arcybiskup Pragi, František Kodač, z prośbą o odpowiedź, „czy można transmitować i słuchać mszy świętej śpiewanej za pośrednictwem aparatu radiofonicznego”³⁴. Po zbadaniu sprawy, kongregacja, której zadaniem była piecza nad nauką wiary i obyczajów, wypowiedziała się negatywnie, stwierdzając 26 stycznia 1927 roku, że Pius XI nie aprobuje radiowych transmisji mszy świętych. Papież nauczał, że liturgia jest szczytem życia Kościoła, a zewnętrzne uroczystości świąt mają wiernych poruszyć i pobudzić, tak, aby przez różnorodność i piękność

³¹ M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 134.

³² Tamże, s. 216–219.

³³ Tamże, s. 38–40.

³⁴ Tamże, s. 40.

świętych obrzędów pełniej czerpali z prawd Bożych i przyniosły im korzyści w życiu duchowym. Wizja „uczestnictwa” we mszy świętej za pośrednictwem fal radiowych mogła kłócić się z postulatem liturgii rozumianej jako święta czynność w pełnym tego słowa znaczeniu, modlitwa społeczna, zrodzona w głębiach mistycznego, wewnętrznego życia Kościoła³⁵.

W tym kontekście, decyzja Augusta Hlonda, który trzy miesiące później zgodził się na transmisję mszy świętych nabrała szczególnego znaczenia i miała wymiar prekursorski. Wspomniana kongregacja nazwała te transmisje, 17 marca 1928 roku, „nadużyciem dokonany bez zgody Świętego Oficjum”³⁶. W miarę upływu czasu ewangelizacja przy pomocy radia znajdowała jednak coraz więcej zwolenników. W wielu krajach, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, prowadzono transmisje nabożeństw. Dlatego też i najwyższe władze kościelne, dotąd bardzo powściągliwe, zaczęły dostrzegać wartość radia. Co więcej, w Stolicy Apostolskiej zaczęła stopniowo dojrzewać myśl założenia Radia Watykańskiego. W 1926 roku papież Pius XI rozmawiał o tym z Guglielmo Marconim. Tuż po zawarciu traktatów laterańskich między Stolicą Apostolską a państwem włoskim (11 lutego 1929 roku), przystąpiono do realizacji tego przedsięwzięcia powierzając wynalazcy radia zadanie budowy rozgłośni.

Radio Watykańskie uroczyście otworzył Ojciec Święty Pius XI w dziewiątą rocznicę swej koronacji, 12 lutego 1931 roku. Wówczas to na falach radiowych po raz pierwszy zabrzmiał głos papieża. Całe przemówienie, rozpoczynające się od słów „Qui arcano Dei consilio” („Który z tajemniczego rozporządzenia Boga”) było skomponowane w całości z cytatów biblijnych. Wzywało ono wszystkie narody świata do przyjęcia słowa Bożego. W przemówieniu tym papież nazywał radio *mira sane ope Marconiana* – godnym podziwu i rozumnym dziełem Marconiego³⁷. Radio Watykańskie stopniowo poszerzało swój program o czytania liturgiczne i lektury duchowe mając na uwadze przede wszystkim chorych. Audycje rozgłośni zawierały informacje o działalności papieża, Stolicy Apostolskiej i Kościołów lokalnych oraz wiadomości o charakterze religijno-społecznym. W 2021 roku *Radio Vaticana* obchodzić będzie 90-lecie swej działalności.

³⁵ Tamże, s. 43.

³⁶ Tamże, s. 197, 226.

³⁷ Przemówienie to szeroko omawia M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 233–236 oraz W. Misztal, *Bóg odbiorcą przekazu medialnego: mass media w świetle pierwszego papieskiego orędzia radiowego z 1931 r.*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2018, nr 17, s. 133–154.

Przełomowym wydarzeniem, które zmieniło dotychczasową, niechętną postawę papieża Piusa XI i jego otoczenia wobec transmisji mszy świętych, był 31 Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny w Irlandii. Upamiętniał on 1500-lecie przybycia na Zieloną Wyspę świętego Patryka, który jako biskup misyjny rozpoczął chrystianizację tego kraju i stworzył w nim pierwsze struktury kościelne. Kongres trwał od 21 do 26 czerwca 1932 roku. Na jego zakończenie w dublińskim Phoenix Park w niedzielę 26 czerwca Michael Joseph Curley, arcybiskup Baltimore z USA odprawił uroczystą mszę świętą dla tysięcy przybyłych pielgrzymów, a kazanie wygłosił legat papieski, kard. Lorenzo Lauri. Msza święta celebrowana była po łacinie, a kazanie zostało wygłoszone w języku angielskim. Liturgię tę transmitowało na cały świat irlandzkie radio publiczne. Wówczas to papież Pius XI nie tylko po raz pierwszy wysłuchał mszy świętej przez radio, ale zwrócił się z przesłaniem do jej uczestników. Było to – jak podkreśla M. Szczepaniak – „wyraźnym symptomem nowego spojrzenia na wykorzystanie fal radiowych w dziele ewangelizacji”³⁸. Wyraźna zmiana wobec transmisji mszy świętych nastąpiła za pontyfikatu papieża Piusa XII, który często wygłaszał przemówienia radiowe. Zwiastunem tej daleko idącej zmiany wobec wynalazku Marconiego stał się też dekret Świętej Penitencjarii Apostolskiej z 15 czerwca 1939 roku, pozwalający na przyjęcie błogosławieństwa papieskiego *Urbi et Orbi* i uzyskanie związanego z nim odpustu zupełnego za pośrednictwem radia³⁹.

Radiowe transmisje mszy przeszły długą drogę: od pierwszych zakazów: *non expedire* – nie wypada, a nawet uważania je za nadużycie, aż po pełną akceptację Kościoła, widzącego w tym cudownym wynalazku Marconiego znakomite narzędzie ewangelizacyjne, przy pomocy którego można dotrzeć z pociechą i umocnieniem w wierze do chorych, prześladowanych i mających trudności we wzięciu udziału w Eucharystii⁴⁰.

Takie też jest stanowisko Kościoła współczesnego. Papież Jan Paweł II w swoim liście apostolskim o świętowaniu niedzieli pt. *Dies Domini* z 31 maja 1998 roku w numerze 54 podkreślał, iż dzięki transmisji istnienie możliwość zjednoczenia

³⁸ M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 238.

³⁹ Penitencjaria Apostolska, *Decretum de benedictione papali ope radiophonica accepta* (15.06.1939), „Acta Apostolicae Sedis” 1939, t. 31, nr 8, s. 277; M. Szczepaniak, dz. cyt., s. 258.

⁴⁰ Mugerli F., *Radio*, [w:] *Dizionario di Omiletica*, a cura di M. Sodi–A. M. Triacca, Torino–Bergamo 1998, s. 1314–1319; M. Lis, *Transmisja niedzielnej Eucharystii w radiu i telewizji*, [w:] E. Mateja, R. Pierskała, *Niedziela w społeczeństwie pluralistycznym*, Opole 2002, s. 127.

się wiernych z celebracją dokonującą się w miejscu świętym⁴¹. Podobnie zauważał papież Benedykt XVI w adhortacji apostolskiej „*Sacramentum caritatis*” w numerze 57 zwracając uwagę, że dzięki transmisjom uczestnictwo w świątecznej liturgii nabrało szerszego znaczenia niż w przeszłości. Obaj papieże podkreślają jednak, że nie zwalnia to z „uczestnictwa w celebracji eucharystycznej żywego Kościoła” tych, którzy mogą pójść do świątyni⁴². Wspomniana na wstępie tego artykułu epidemia koronawirusa dodatkowo pokazała, jak cennym wynalazkiem są media elektroniczne, przy pomocy których Kościół może podjąć transmisje mszy świętych i w tak niezwykłych okolicznościach bezpiecznie docierać z duchową pomocą do wszystkich wiernych.

⁴¹ Jan Paweł II, *List apostolski „Dies Domini”* (31.05.1998), „Acta Apostolicae Sedis” 1998, t. 90, nr 10, s. 748: „W wielu krajach telewizja i radio dają możliwość zjednoczenia się z celebracją eucharystyczną w tym samym momencie, gdy jest ona sprawowana w miejscach świętych. Tego rodzaju transmisje same w sobie nie pozwalają oczywiście wypełnić obowiązku niedzielnego, to bowiem wymaga udziału w zgromadzeniu braci, którzy spotykają się w określonym miejscu, z czym wiąże się też możliwość komunii eucharystycznej. Dla tych jednak, którzy z różnych przyczyn nie mogą uczestniczyć w Eucharystii i są tym samym zwolnieni z obowiązku niedzielnego, transmisja telewizyjna lub radiowa stanowi cenną pomoc, zwłaszcza jeśli towarzyszy jej ofiarna posługa nadzwyczajnych szafarzy Eucharystii, którzy przynoszą ją chorym, a wraz z nią pozdrowienie i solidarność całej wspólnoty. W ten sposób również ci wierni mogą korzystać z obfitych owoców niedzielnej Mszy św. oraz przeżywać niedziele jako prawdziwy «dzień Pański» i «dzień Kościoła»”.

⁴² Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska „Sacramentum caritatis”* (2007), „Acta Apostolicae Sedis” 2007, t. 99, nr 3, s. 149: „Ze względu na niebywały rozwój środków przekazu w ostatnich dziesięcioleciach słowo «uczestnictwo» nabyło szerszego znaczenia niż w przeszłości. Z zadowoleniem wszyscy uznajemy, że te narzędzia dają nowe możliwości również w odniesieniu do celebracji eucharystycznej. Wymaga to od duszpasterzy w tym sektorze specjalnego przygotowania oraz żywego zmysłu odpowiedzialności. Msza św. transmitowana przez telewizję ma bez wątpienia charakter pewnego wzorca. Należy więc dołożyć szczególnego starania, aby w celebracji, poza tym, że odbywa się ona w miejscach godnych i dobrze przygotowanych, szanowano normy liturgiczne. Na koniec, jeśli chodzi o wartość uczestnictwa we Mszy św., które stało się możliwe dzięki środkom przekazu, ktokolwiek korzysta z takiej transmisji, powinien wiedzieć, że w normalnych warunkach nie spełnia świątecznego obowiązku. Język obrazu bowiem przedstawia rzeczywistość, ale jej samej nie uobecnia. Jeśli jest bardzo godne pochwały to, że starsi i chorzy uczestniczą w świątecznej Mszy św. transmitowanej przez radio czy telewizję, to nie można jednak tego powiedzieć o kimś, kto ze względu na te transmisje chciałby się zwolnić z pójścia do kościoła oraz uczestnictwa w celebracji eucharystycznej żywego Kościoła”.

BIBLIOGRAFIA

- Arbois J., Pichard R.P., *Radio-Télévision pour le Christ. Histoire de la radio et de la télévision catholiques*, Paris 1960.
- Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska „Sacramentum caritatis”* (2007), „Acta Apostolicae Sedis” 2007, t. 99, nr 3, s. 105–180.
- Bernat Z., *Ks. Wacław Gieburowski. Człowiek – legenda*, Poznań 1993.
- Bernat Z., *Ksiądz Wacław Gieburowski*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1987, t. 34, nr 7, s. 392–408.
- Biesiada J., *Programy katolickie w Radiu Poznańskim (1927–1933) i w Polskim Radiu w Poznaniu (1933–1939)*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski” 2009, t. 4, s. 263–314.
- Dąbrowski R., *W służbie wiary i miłosierdzia*, Warszawa 1934.
- Draguła A., *Eucharystia zmediatyzowana. Teologiczno-pastoralna interpretacja transmisji Mszy Świętej w radiu i telewizji*, Zielona Góra 2009.
- Fedorowicz A., *Druga Rzeczpospolita w 100 przedmiotach*, Warszawa 2019.
- Jan Paweł II, *List apostolski „Dies Domini”* (1998), „Acta Apostolicae Sedis”, 1998, t. 90, nr 10, s. 713–766.
- Leksykon liturgii*, oprac. B. Nadolski, Poznań 2006.
- Lis M., *Transmisja niedzielnej Eucharystii w radiu i telewizji*, [w:] *Niedziela w społeczeństwie pluralistycznym*, red. E. Mateja, R. Pierskała, Opolska Biblioteka Teologiczna 45, Opole 2002, s. 127–134.
- Misztal W., *Bóg odbiorcą przekazu medialnego: mass media w świetle pierwszego papieskiego orędzia radiowego z 1931 r.*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2018, nr 17, s. 133–154.
- Łęcicki G., *Kościół w eterze. W dwadzieścia lat po upadku komunizmu*, [w:] *Media i Kościół. Polityka informacyjna Kościoła*, red. M. Przybyśz, K. Marcyński, Warszawa 2011, s. 108–117.
- Mugerli F., *Radio*, [w:] *Dizionario di Omiletica*, a cura di M. Sodi – A.M. Triacca, Torino–Bergamo 1998, s. 1314–1319.
- Penitencjaria Apostolska, *Decretum de benedictione papali ope radiophonica accepta* (15.06.1939), „Acta Apostolicae Sedis” 1939, t. 31, nr 8, s. 277.
- Szczepaniak M., *Msza fonogeniczna. Pierwsza polska radiowa transmisja mszy świętej i towarzysząca jej okoliczności*, Poznań 2013.

Biogram

Ks. Maciej Radej – kapłan diecezji kieleckiej, doktor teologii, pracownik naukowy w Katedrze Duchowości Mediów i Relacji Społecznych na Wydziale Nauk Społecznych UPJPII w Krakowie.

ORCID: 0000-0002-0127-7875